

اخلاق حرفه ای، کاتالیزوری در فرایند مشاوره

الیاس بیگدلی^۱

طاهره الهی^۲

چکیده

مشاوره در مجموعه خدمات راهنمایی و بهداشت روانی، یکی از مهمترین فعالیتهای هاست که راهگشای بسیاری از مشکلات انسان می باشد. هدف اصلی مشاوره کمک به مراجعان در خودشناسی، درک موانع رشد و بالندگی، درک عمیق خویشتن، برنامه ریزی، مسئولیت پذیری و در نهایت تصمیم گیری جهت سازگاری بهتر و بیشتر با خویشتن و محیط و دستیابی به سلامت روانی است. مشاوره فرایند ارتباط رویاروست که در آن به مراجع کمک می شود تا صادقانه رفتار و نگرش و کیفیت سبک زندگی خود را در محیطی آزاد و به دور از تهدید و تحمیل ارزیابی نموده و در جهت تغییرات اساسی و مطلوب اقدام نماید. در امر مشاوره حرفه ای با همه اهمیت و ضرورتش، اگر معیارها و اصول اخلاقی رعایت نشود نه تنها راهگشا نبوده بلکه بستر ساز مسائل و مشکلات متعددی خواهد شد. عدم کار بست اصول اخلاقی موجب انحطاط انسانیت و بحران معنویت در جامعه گردیده و روح اعتماد، امید و صداقت را از افراد جامعه سلب می کند. در عوض بکارگیری اصول و معیارهای اخلاقی در مشاوره نه تنها محدودیت نیست بلکه بعنوان کاتالیزور و بهبود بخشنده کار بست تکنیکها، نظریه ها و مهارت های مشاوره در فرایند درمان و هدایت است و بر تمامی مشاوران و روان درمانگران ضروری است تا از اصول و معیارهای اخلاقی و موارد غیر اخلاقی حرفه خود آگاه باشند و با مدنظر قرار دادن آنها شأن و منزلت و حقوق انسانی و قانونی خود و مراجعان را رعایت نمایند و میزان خطای حرفه خود را به حداقل برسانند. از این رو لازم بود معیارها و اصول اخلاقی در حرفه مشاوره مورد بررسی قرار گیرد. برای دستیابی به چنین هدفی با بررسی و مطالعه کتاب ها، مقالات و سایت های تخصصی حوزه مشاوره، روان شناسی و اخلاق این نتیجه حاصل شد که اخلاق در حیطه های: حقوق مراجعان، مسائل فرهنگی و اخلاقی در مشاوره، اخلاق در روابط دوگانه و یا چندگانه، اخلاق و صلاحیت های حرفه ای مشاور، مسائل اخلاقی در تشخیص، به کارگیری آزمون ها و نگهداری سوابق مورد بحث و بررسی قرار گرفت. پیشنهاد نمی شود تمام اصول اخلاقی به قانون تبدیل شود بلکه پیشنهاد می شود فضایل اخلاقی در مشاوران پرورش یابد. هر مشاور تازه کار چند سال تحت نظر مشاور برجسته و باتجربه فعالیت نماید، نظام مشاوره و روان شناسی بر کار مشاوران نظارت بیشتری داشته باشد و آموزش های لازم و بازآموزی مسائل اخلاقی هر ساله با برگزاری کارگاه ها و همایش ها صورت گیرد.

کلید واژه ها: اخلاق، مشاوره، مراجع

^۱ - کارشناسی ارشد علوم تربیتی و عضو هیات علمی شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان زنجان

Bigdeli 2mt@gmail.com

^۲ - استادیار گروه روان شناسی دانشگاه زنجان

تعریف مفاهیم

اخلاق: دانشمندان اخلاق این واژه را در معانی پرشماری به کار برده‌اند. رایجترین معنای اصطلاحی اخلاق در میان دانشمندان اسلامی عبارت است از «صفات و ویژگیهای پایدار در نفس که موجب می‌شوند کارهایی متناسب با آن صفات، به طور خودجوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل از انسان صادر شود» (فیض کاشانی، بی‌تا: ۹۵). اگر این حالت نفسانی به گونه‌ای باشد که کارهای زیبا و پسندیده از آن صادر شود، آن را اخلاق خوب یا فضیلت نامند و اگر افعال زشت و ناپسند از آن صادر گردد، آن را اخلاق بد یا ردیلت گویند (شریفی، ۱۳۹۱: ۲۶).

اخلاق حرفه‌ای: منظور از اخلاق حرفه‌ای تأمل درباره ابعاد اخلاقی مسائل و موضوعاتی است که به مشاغل خاصی مربوط می‌شود مانند اخلاق پزشکی، اخلاق تجارت، اخلاق روزنامه‌نگاری و امثال آن که دغدغه مهم آنها حل معضلات و تعارضات اخلاقی است (همان: ۲۸).

مشاوره: از مشاوره هم تعاریف متعددی ارائه شده است که می‌توان جامعترین آنها را به این صورت تعریف کرد: «مشاوره فعالیتی تخصصی، یاورانه، حضوری، هدفدار و عاطفی -ذهنی بین مراجع و مشاور است که در آن مراجع در یک جو مملو از تفاهم و همدلی، آزادانه و صادقانه به طرح مشکلیش با مشاور می‌پردازد و پس از تجزیه و تحلیل مشکل و خودشناسی بهتر و عمیق‌تر، با کمک او تصمیم مناسبی می‌گیرد و در نهایت به حل مشکل کنشی توفیق می‌یابد» (شفیع آبادی ۱۳۸۹: ۱۰).

با توجه به تعاریف فوق می‌توان **اخلاق حرفه‌ای در مشاوره** را چنین تعریف کرد: «تأمل درباره ابعاد اخلاقی مسائل و موضوعاتی که به حرفه مشاوره مربوط می‌باشد، تقویت بعد عقلانی و استدلالی مشاوران، آموزش شیوه استدلال اخلاقی در امور مشاوره به آنان و در نهایت ارائه ملاکها و معیارهای مشخص برای رفتارهای اخلاقی در قلمرو حرفه مشاوره و کاربردی کردن توصیه‌ها و ارزشهای اخلاقی که موجب حفظ جایگاه و ارزش حرفه مشاوره و حقوق انسانی مراجعان می‌گردد».

اهمیت و ضرورت اخلاق در مشاوره

قبل از پرداختن به این موضوع ابتدا باید اهمیت مشاوره را متذکر شد تا جایگاه ضرورت و اهمیت اخلاق در فرایند مشاوره روشن شود. در احادیث مختلف دینی، مشاوره و مشورت گرفتن عین هدایت شمرده شده است (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۱۱). امام علی (ع) می‌فرماید: مشاوره پشتیبان انسان است، مشورت کننده از خطا و اشتباه مصون است (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۵۸۴). علاوه بر اهمیت و ضرورت مشورت در آیات و روایات، در زندگی امروزی معضلات و مشکلات به صورت پیچیده‌تری در عرصه‌های مختلف زندگی از قبیل فردی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی، خانوادگی و ... بروز می‌کند و نیاز به مشاوره و مشورت کردن یک امر جدی تلقی می‌شود، مشورتی که در آن مراجع تمام نیازها، مشکلات، رازها و مسائل فردی، شغلی و خانوادگی را صادقانه برای مشاورش مطرح می‌کند و رعایت مسائل اخلاقی از سوی مشاور پایه و اساس این ارتباط است و عدم رعایت اصول اخلاقی موجب تأمین نشدن هدف مشاوره شده و حتی ممکن است باعث ضرر و شکست مادی یا معنوی به افراد شود. بنا به فرموده امام صادق (ع) «مشورت شایسته نیست مگر با

شرایط آن و هر که آنها را بدانند خوب است و گرنه زیانش بر مشورت‌گیرنده بیش از سودش باشد»
(حرعاملی، ۱۴۰۹: ۴۳)

رعایت اصول اخلاقی در فرایند مشاوره، ارزش نهادن به کرامت انسانی و رعایت حقوق افراد به عنوان یک انسان، احترام قائل شدن برای حقوق فطری و اولیه بشر را به دنبال خواهد داشت و رعایت حقوق انسانی حس کرامت جامعه بشری را رو به تکامل و فضیلت خواهد برد.

در تعالیم اسلامی رعایت حقوق افراد به منزله رعایت حقوق خداوند شمرده شده و ترغیب تعبدی به این امر موجب اهمیت و توجه به این مسأله شده است. چنانچه امام علی (ع) در این باره می‌فرماید «هرکس برای ادای حقوق بندگان خدا به پا خواست، این کار او را به سوی قیام به ادای حقوق خداوند می‌کشاند» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۵۸۴). اندیشمندان این هدفها را برای مشاوره ذکر کرده‌اند: ایجاد فرصتی برای مراجع تا او را برای زندگی رضایت‌بخش‌تر و هدفمندتر آماده سازد (شفیع‌آبادی، ۱۳۹۰: ۳۱). ایجاد انگیزه در مراجع جهت تغییر و اصلاح رفتار، درک فلسفه زندگی، مسئولیت‌پذیری و رسیدن به سلامت روانی (پورشجاعی، ۱۳۸۳: ۱۶)، ایجاد اعتماد به نفس، تداوم روابط انسانی، عمل در سطحی بالاتر و شکوفا شدن استعدادها بالقوه مراجع (کریستیان و جورج، ۱۳۷۴: ۱۵). آیا این اهداف متعالی جز در سایه رعایت اصول اخلاقی به طور کامل قابل دسترسی هستند؟ آیا نیرویی قویتر از وجدان اخلاقی می‌تواند فرایند مشاوره را به سمت این اهداف هدایت نماید؟ به نظر می‌رسد بکارگیری اخلاق در تحقق این اهداف نقش موثر و اساسی دارد. با توجه به ارزش و اهمیت اصول اخلاقی در فرایند مشاوره فواید رعایت آن به شرح زیر ذکر شده است:

- ۱- این اصول ملاک عمل حرفه مشاوره را مشخص می‌کند و به کارگزاران این حرفه کمک می‌کند تا در موقعیتهایی که تعارض وجود دارد، چگونه عمل کنند.

- ۲- رعایت اصول اخلاقی مسئولیتهای مشاور را برای مراجع روشن می‌سازد و مراجع را از هرگونه تجاوز مشاور یا شکست در انجام مسئولیتهای حرفه‌ای او محافظت می‌نماید. این بند ناظر به الزام مشاور در احترام به تمامیت شخصیت مراجع و پیشبرد بهزیستی مراجع است.

- ۳- معیارهای اخلاقی به حرفه مشاوره اطمینان می‌دهد که عملکرد کارگزاران آن به اهداف و کارکرد این حرفه کمکی آسیب نخواهد رساند. مشاور باید درباره اعمال غیراخلاقی خود در مشاوره نسبت به مراجعان پاسخگو باشد و نه تنها مردم بلکه حرفه مشاوره را نیز از این‌گونه آسیب‌ها به دور دارد.

- ۴- چهارمین هدف ملاکهای اخلاقی دادن تضمین به جامعه است که خدمات مشاوره در چهارچوب ارزشهای اجتماعی و انتظارات جامعه‌ای که در آن کار می‌کند صورت می‌پذیرد.

- ۵- پنجمین هدف اصول اخلاقی حفاظت و حمایت از امنیت و تمامیت وجودی خود مشاوران است. اصول اخلاقی به روشنی مشخص می‌سازد که مشاور نباید بیش از اندازه درصدد برآوردن توقعات مراجعان خود برآید. او موظف است هنگامی که احساس می‌کند مراجعی از خدمات او بهره‌مند نمی‌شود مشاوره را خاتمه دهد و مراجع را نزد مشاور دیگری بفرستد و مشاور نباید با ایجاد اشتغالات ذهنی پیچیده‌ای برای خود نسبت به مشکلات مراجعان، زندگی شخصی، سلامت روان و زندگی خانوادگی خویش را به مخاطره بیندازد (نوابی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۵۵).

اصول اساسی ضوابط اخلاقی

هرچند معیارها و ضوابط اخلاقی در طول زمان تغییر می‌کند ولی اصول اخلاقی خاصی بر تمامی ضوابط اخلاقی حرفه مشاوره و روان‌درمانی سایه افکنده است. بنابراین بهترین روش در بررسی قوانین اخلاقی، توجه به اصول زیربنایی آنهاست و برخی از این اصول عبارت است از:

۱- اصل مفید بودن: مفید بودن به معنای در پیش گرفتن و انجام دادن هرکاری است که برای دیگران خوب است و در مشاوره و روان‌درمانی، سودمندی به معنای به کارگیری فنون و تکنیک‌هایی است که خوب شدن مراجع را افزایش دهد و اگر خدمات مشاوره برای مراجع سودمند نباشد و یا به عنوان یک فعالیت انسانی فاقد اعتبار باشد باید متوقف گردد. بهتر است میزان مفید بودن جلسات مشاوره توسط مشاور ارزیابی گردد و میزان فعالیت و تلاش مراجع هم در نظر گرفته شود.

۲- اصل احترام به خودمختاری مراجع: این اصل به معنای حق انتخاب توسط مراجع است. پیرو این اصل مراجعان در مسیر زندگی خود حق آزادی تفکر، اندیشه و انتخاب را دارند و مشاوران و روان‌درمانگران وظیفه دارند تا فرصتی برای مراجعان فراهم کنند که آنها بتوانند به طور مستقل تصمیم بگیرند. آنها نباید مراجعان را به درمانگر، مشاور یا هر شخص و چیز دیگری وابسته کنند.

۳- اصل مضر نبودن: مشاوره و روان‌درمانی نباید برای مراجع صدمه و آسیبی داشته باشد. رعایت این اصل مستلزم آن است که آنها مهارت‌ها و فنون لازم را کسب کنند و دانش و تجربه لازم را داشته باشند.

۴- اصل منصفانه بودن: مشاوران متعهد هستند تا برای تمامی مراجعان خود درمان مناسب و مساوی فراهم آورند. یعنی آنان باید خدمات خود را تا آنجا که ممکن است برای تمامی افراد مورد نیاز ارائه دهند بدون اینکه از لحاظ سن، جنس، نژاد، زمینه‌های قومی، موضع اقتصادی و اجتماعی و جهت‌گیری سبک زندگی و فرهنگ ترجیح داده شوند. از یکسو منصفانه نبودن به نوع ارتباط بین مشاور و مراجع و از سوی دیگر به میزان دریافت خدمات مشاوره‌ای در مقابل مبلغ پرداختی به مشاور یا وقت صرف شده مربوط می‌شود. البته می‌توان گفت چنانچه مشاوره به مراجع به دلیل نیازها و مشکلات مراجع باشد حتی اگر در این مدت نیازهای مشاور نیز برآورده شود، اخلاقی بوده و فاقد اشکال است.

۵- اصل وفاداری و صداقت: صادق بودن به درستی و روراستی رابطه مشاوره‌ای و تمایلات مشاور در ایجاد شرایط درمانی مربوط می‌شود و رابطه مشاوره‌ای نمی‌تواند فریب‌دهنده باشد یا در این رابطه به نوعی از مراجعان بهره‌برداری شود. علاوه بر این مشاوران باید به قول‌های خود نسبت به مراجعان وفادارانه عمل کنند (احمدی، ۱۳۸۷: ۹۱).

چالش‌های اخلاق کاربردی در فرایند مشاوره

هرچند در فعالیتهای یک مشاور انواع گوناگون چالش‌های اخلاقی و قانونی وجود دارد لکن چند مورد از آنها بسیار مهم و حیاتی است که در زیر به آنها اشاره می‌شود

۱- **حقوق مراجعان:** مراجعان در درجه اول از تمامی حقوق انسانی برخوردارند. آنها حق دارند که به دنبال اعتماد به مشاور انتظار داشته باشند مورد سوء استفاده قرار نگیرند و وقت و هزینه‌شان برای درمان هدر نرود. آنان حقوق دیگری نیز دارند از جمله:

۱-۱ **حق رضایت آگاهانه:** صرفنظر از چهارچوب نظری که مشاوران مطابق با آن کار می‌کنند، رضایت آگاهانه لازمه اخلاقی و قانونی و جزء جدانشدنی فرایند درمان است. دادن اطلاعاتی به درمانجویان که برای تصمیم‌گیری آگاهانه به آن نیاز دارند به مشارکت فعال آنها در برنامه مشاوره کمک زیادی می‌کند. با آگاه کردن درمانجویان از حقوق و مسئولیت‌هایشان، هم به آنها اختیار داده می‌شود و هم رابطه قابل اعتمادی بین مراجع و مشاور برقرار می‌شود (کری، ۱۳۹۰: ۴۶). فرایند رضایت آگاهانه جنبه‌های متعددی دارد که اهم آنها از این قرارند:

* اهداف کلی و جزئی مشاوره، فنون و روشهای مشاوره، مزایا و محدودیتهای احتمالی خدمات پیشنهادی و مشاوره

* محدودیتهای و موارد استثنایی محرمانه بودن

* صلاحیتهای و ویژگیها، پیشینه، تخصص، تجربه و مدرک تحصیلی و انجام کار (همان، ۴۶)

* اطلاعات درباره حق الزحمه و ترتیبات مالی

* حقوق مراجعان در نپذیرفتن هرگونه خدمات توصیه شده و حق آگاه شدن از نتایج و پیامدهای این نپذیرفتن

* حق تصمیم‌گیری نهایی مراجع که به عنوان "قانون طلایی مشاوره" تلقی می‌شود (نوابی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۸۰)

* اطلاعاتی درباره منابع حمایتی از جمله بیمه و چگونگی بهره‌گیری از آن منابع در فرایند مشاوره

* فلسفه مشاور از مشاوره و جهت‌گیری نظری او که برای مراجع قابل درک باشد

* کاربرد هرگونه تشخیص و استفاده از تستها و گزارشها (کری، کری و کالانان، ۲۰۰۳: ۵۶)

بحث درباره جلب رضایت آگاهانه مراجع فرصتی است که باید در آغاز رابطه مشاوره‌ای بین مشاور و مراجع با هدف روشن ساختن درک هر دوی آنها از سفر مشترکی که در پیش دارند، صورت پذیرد. مشاوران باید به خاطر بسپارند که جلب رضایت آگاهانه مراجع یک رویداد، یکبار و برای همیشه نیست بلکه با نخستین تماس مشاوره‌ای بین مشاور و مراجع آغاز می‌شود و در سراسر رابطه مشاوره‌ای تداوم خواهد داشت.

۱-۲ **رازداری و محرمانه بودن:** رعایت رازداری از ملزومات مهم و هسته مرکزی شکل‌گیری اعتماد میان مشاور و مراجع است. برای آنکه مشاوره حداکثر تأثیرگذاری را داشته باشد، مراجع باید اطمینان خاطر پیدا کند که آنچه به مشاور می‌گوید با نهایت رازداری حفظ خواهد شد. کمال مطلوب آن است که مراجع از رازداری کامل برخوردار شود تا به راحتی و با آزادی کامل با مشاور به کشف تاریکترین زوایای ذهنش بپردازد و خصوصی‌ترین جزئیات افکارش را با مشاور در میان بگذارد (گلدارد و گلدارد، ۱۳۸۹: ۵: ۳). مقصود از رازداری، مسئولیت مشاور در احترام گذاشتن به اطلاعات شخصی مربوط به درمانجو و دسترسی نداشتن دیگران به این اطلاعات است. محرمانه بودن مدارک نیز عبارت از حقوق قانونی مشاور در حفظ اسرار مربوط به درمانجویان است. مسائل مربوط به رازداری مشکلات اخلاقی هستند که مشاوران بیشتر اوقات با آنها

مواجه هستند بنابراین رازداری تعهد اخلاقی مشاور در برابر مراجع است و حقی است که مراجع از آن برخوردار است نه مشاور (استادلر، ۱۳۹۰: ۱۰۲).

بیشتر مشاوران و روان‌درمانگران با ضرورت رازداری موافق هستند با این حال قبول دارند که رازداری مطلق نیست. مواردی پیش می‌آید که باید اطلاعات محرمانه فاش شود و نیز مواقعی که در آن نگاه داشتن راز و یا شکستن آن مبهم می‌شود. در تعیین مواردی که باید رازداری شکسته شود عواملی مثل نوع مشکل، سن مراجع و قوانین موسسه نقش دارند. به هر حال موارد نقض رازداری باید قبل از شروع جلسه با مراجعان در میان گذاشته شود.

برخی از موقعیتهایی که در آن مشاوران می‌توانند یا به لحاظ قانونی موارد پیش آمده را گزارش دهند عبارتند از:

۱- زمانی که درمانگر یقین کند مراجع او (سن زیر ۱۶ سال دارد) قربانی زنا با محارم، تجاوز، سوء استفاده یا سایر جنایتها شده است

۲- زمانی که درمانجویان درخواست کنند سوابق آنها در اختیار خودشان یا شخص ثالث قرار گیرد (کری، ۱۳۹۰: ۴۷)

۳- زمانی که درمانگر تشخیص دهد مراجع باید بستری شود

۴- زمانی که اطلاعات مربوط به مراجع از رده خارج شده باشد

۵- زمانی که مراجع قبول می‌کند ضبط ویدیویی جلسه برای خود یا شخص ثالث اشکالی ندارد

۶- زمانی که دادگاه طی نامه کتبی اطلاعاتی را درباره مراجع درخواست کند

۷- دادگاه به مشاور دستور افشای اطلاعات را به عنوان یک شاهد صادر کند

۸- مراجع افشا کند که قصد دارد جنایتی مرتکب شود یا مشاور تشخیص دهد که خطری خود مراجع یا دیگران را تهدید می‌کند

۹- مراجع یک فرد صغیر است و مورد سوء استفاده قرار گرفته یا حدس زده می‌شود مورد سوءاستفاده قرار گیرد (تامپسون و رودلف، ۱۳۸۴: ۶۱۴)

۱-۳- تقدم نیازهای مراجع بر مشاور

این امکان‌پذیر نیست که مشاور بتواند نیازهای شخصی خود را از ارتباط با مراجعان کاملاً جدا کند. از نظر اخلاقی برای مشاوران ضروری است که از نیازها، تعارض‌های شخصی، دفاع‌ها و مقاومت‌های خود کاملاً آگاه شوند و به دنبال این آگاهی باید از چگونگی دخالت این عوامل در کمک به مراجعان شناخت داشته باشند. ارتباط حرفه‌ای با مراجعان فواید و سودمندیهایی برای مشاور و مراجع دارد. مسأله مهم و اخلاقی این است که مشاور دائم از خود بپرسد در این ارتباط درمانی نیازهای چه کسی مطرح است: مراجع یا مشاور؟ اینکه مشاور نیازهای شخصی خود را در کار حرفه‌ای‌اش برآورده سازد غیراخلاقی نیست، در صورتی غیر اخلاقی بوده و یا ابهام ایجاد می‌کند که بدانیم نیازهای مشاور به طور آشکار یا پنهان با هزینه مراجعان برآورده می‌شود و نوعی بهره‌برداری از آنها محسوب می‌گردد (کری، ۱۳۹۰: ۴۲) مخصوصاً زمانی که درمانجویان دارای جایگاه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی بالایی باشند احتمال سوءاستفاده بیشتر است.

۲- مسائل فرهنگی و اخلاقی در مشاوره

در جوامع امروزی بسیار مهم است که مشاوران از شایستگیهای مشاوره میان فرهنگی برخوردار باشند. امروز به دلیل مهاجرتها و گسترش ارتباط شهرها و روستاها با یکدیگر، جمعیت مراجعان به مراکز مشاوره بسیار متنوع و گوناگون است. برای مشاوران تلاش در جهت ارائه خدمات به مراجعانی که از فرهنگهای گوناگون آمدهاند بدون داشتن تجربه و آموزش لازم امری غیراخلاقی است. پس مشاوران باید به زمینههای فرهنگی مراجعان خود آگاه شوند و از مهارتها و دانش لازم در کار با گروههای متنوع فرهنگی برخوردار باشند. اهمیت خودآگاهی مشاوران موجب می شود تا هویت فرهنگی خود را بهتر بشناسند و این خودآگاهی بر ارزشها و اعتقادات آنها نسبت به مشاوره تأثیر می گذارد. هرچند هیچ کس به طور کامل به دور از تعصبات و سوگیریها نیست، با این حال خودآگاهی و تعهد مشاوران به یادگیری درباره تنوع فرهنگی شایستگی آنان را در این زمینه افزایش می دهد و مشاوران نباید تلاش کنند که مراجعان را در قالب پیش پنداشته فرهنگی خود جا بدهند و یا ارزشهای خود را به مراجعان تحمیل کنند (کری، ۱۳۹۰: ۴۹).

۳- اخلاق در روابط دو یا چندگانه

روابط دوگانه یا چندگانه، خواه جنسی یا غیرجنسی زمانی وجود دارد که مشاوران دو نقش یا بیشتر را به طور همزمان یا متوالی با یک درمانجو برعهده می گیرند. نمونههایی از روابط دوگانه غیرجنسی عبارتند از ترکیب کردن نقشهای معلم و درمانگر، سرپرست و درمانگر، مبادله کالا یا خدمات درمانی، قرض کردن پول از درمانجو، تأمین درمان برای دوست، کارمند یا یک آشنا، برقراری روابط اجتماعی با درمانجو، پذیرفتن هدیه ای گران قیمت از درمانجو و یا وارد کار و کاسبی شدن با درمانجو. بدیهی است که درگیری جنسی یا عاطفی با درمانجوی فعلی، غیراخلاقی، غیر حرفه ای و غیر قانونی است. چون روابط دوگانه غیرجنسی لزوما پیچیده و چندبعدی هستند، برای حل کردن آنها پاسخ ساده و قطعی وجود ندارد. ایفا کردن فقط یک نقش در مقام مشاور همیشه امکان پذیر نیست و همیشه هم شاید مطلوب نباشد. بعضی مواقع مشاور مجبور است چندین نقش داشته باشد که در اینجا لازم است قبل از اینکه خود را درگیر موقعیتهای اخلاقی مشکوک کند، درباره دشواریهای نقشها و روابط چندگانه قدری فکر کند و توجه داشته باشد که رابطه چندگانه زمانی وجود دارد که (۱) مشاور نقش حرفه ای با کسی دارد و همزمان نقش دیگری با همان فرد دارد (۲) به طور همزمان با کسی ارتباط دارد که او با فردی که مشاور رابطه حرفه ای با وی دارد ارتباط تنگاتنگ یا رابطه معمولی دارد و یا (۳) قول می دهد در آینده با آن فرد یا فردی که رابطه نزدیکی با او دارد، رابطه دیگری برقرار کند (کری، ۱۳۹۰: ۵۲).

مشاور باید از وارد شدن در قراردادهای علمی، حرفه ای، مالی و تجاری با مراجعان خود که به نوعی عینیت و یا نقش او را به عنوان مشاور کمرنگ می کند و یا احتمال داشته باشد که به روابط حرفه ای آنها زیان برساند و یا به دلیل اینکه مشاور در موقعیت نافذ و قدرتمند قرار دارد و مراجع در موقعیتی پایین تر از او است احتمال بهره برداری و سوءاستفاده از مراجع وجود دارد پرهیز کند (احمدی، ۱۳۸۷: ۱۳۹).

از جمله موضوعات مهم در زمینه روابط، تماس بدنی است البته تماس بدنی ضرورتاً به عنوان بخشی از رابطه چندگانه بین مشاور و مراجع نیست. برخی از تماس‌های بدنی می‌تواند مفهوم جنسی داشته باشد و افراد را به سوی یک ارتباط جنسی سوق دهد. به هر حال جایی که تماس بدنی غیردرمانی است غیراخلاقی هم هست. نکته مهم این است که تماس بدنی نمی‌تواند به عنوان یک تکنیک یا رفتاری که هیچ احساسی را ایجاد نکند تلقی شود. علاوه بر این در تماس فیزیکی باید به ارزشها و زمینه‌های فرهنگی مراجع توجه شود و این تماس ابعاد گوناگونی دارد که دست دادن با مراجع تا حمایت فیزیکی از او را شامل می‌شود. موضوع مهم دیگر در زمینه تماس فیزیکی، جنسیت مشاور و مراجع است. در جوامع غربی دست دادن معمولی بین مشاور و مراجع بدون ملاحظه جنسیت امری عادی است اما در میان ایرانیان که فرهنگ و ارزشهایشان منبعث از اسلام است هر نوع تماس فیزیکی بین مشاور و مراجع غیرهمجنس غیراخلاقی محسوب می‌شود. از دیگر موضوعات در این زمینه صمیمیت مشاور و مراجع است. تقریباً تمامی ضوابط اخلاقی سازمان‌های حرفه‌ای مشاوره و روانشناسی به وضوح بیان کرده‌اند که وجود رابطه جنسی و یا هرگونه رابطه عاشقانه با مراجع غیراخلاقی است. همچنین صمیمیت جنسی بین مشاور و مراجع برای هر دو آنها غیراخلاقی است و در چنین صمیمیتهایی معمولاً مراجع نسبت به درمانگر آسیب‌پذیرتر است. در موضوع ممنوعیت رابطه جنسی با مراجعان فعلی و قبلی این نکته قابل توجه است که از نظر اخلاقی درمانگر نمی‌تواند خدمات مشاوره‌ای خود را در اختیار افرادی قرار دهد که با آنها رابطه جنسی داشته است. حتی انجمن مشاوره و انجمن روانشناسی آمریکا بیان کرده‌اند که درمانگران از ایجاد ارتباط جنسی با مراجعان قبلی حداقل تا دو سال پس از اتمام ارتباط حرفه‌ای ممنوع هستند و از نظر برخی سازمان‌ها رابطه جنسی مشاور و مراجع چه در طول دوره درمان و چه بعد از آن نوعی جنایت محسوب می‌شود (هریلی و کری، ۱۹۹۷: ۳۵).

۴- اخلاق و صلاحیت‌های حرفه‌ای مشاور

مشاوره متشکل از مجموعه پیچیده‌ای از تکالیف در یک حرفه بسیار گسترده است. هیچ مشاوره‌ای نمی‌تواند از صلاحیت‌های لازم برای ارائه خدمات به تمامی مراجعان در همه زمینه‌های فعالیت مشاوره‌ای برخوردار باشد. صلاحیت در طول یک پیوستار وجود خواهد داشت که ابتدای آن عدم صلاحیت و انتهای آن حداکثر کارایی است. اکثریت قریب به اتفاق مشاوران در نقاط گوناگون بین این دو حد پیوستار عمل می‌کنند. بر اساس اصول اخلاقی مشاوره، مشاوران فقط باید در محدوده صلاحیت‌های خود عمل کنند زیرا ماندن در این محدوده از آن جهت حائز اهمیت است که خلاف آن یعنی عدم صلاحیت، اغلب به مراجعان آسیب می‌رساند و این عمل از لحاظ اخلاقی درست نیست (نوابی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۸۲). بنابراین مشاوران باید در حرفه خود مسائل اخلاقی زیر را مدنظر قرار دهند:

- ۱) درج شواهدی از رضایت و خشنودی مراجعان در پروشورها قابل قبول نیست
- ۲) مشاور نباید مراجع را ترغیب و تشویق کند که افکار و اندیشه‌های غلوآمیزی از اثربخشی خدمات انجام شده داشته باشد

۳) مشاوران نباید به وابستگی به یک سازمان که به دروغ به معنی ضمانت یا رسیدگی آن سازمان باشد اشاره کنند

۴) مشاور هرگز ادعای داشتن تخصصی را که از واقعیت دور است نمی‌کند و از معرفی نادرست وابستگی و تعلق خود به هر موسسه یا سازمان یا افراد اجتناب می‌ورزد

۵) آگهی‌های کار خصوصی محدود به بیان ساده نام، بالاترین درجه تحصیلی مرتبط، وضع گواهی اشتغال، نشانی، شماره تلفن، ساعت کار و بیان مختصری از انواع خدماتی است که عرضه می‌شوند

۶) مشاوران باید در فعالیتهای و برنامه‌های مداوم آموزشی مشارکت داشته باشند تا بتوانند شایستگی لازم را کسب نمایند

۷) مشاوران باید از پذیرفتن مراجعانی که احساس می‌کنند نمی‌توانند خدمات مطلوبی به آنان ارائه دهند خودداری کنند (احمدی، ۱۳۸۷: ۸۵)

۸) در صورتی که خود مشاوران دارای مشکلات جسمانی، ذهنی و یا عاطفی و روانی باشند باید جداً از ارائه خدمات حرفه‌ای به مراجعان خودداری ورزند در غیر این صورت به مراجعان خود آسیب می‌رسانند (نوابی-نژاد، ۱۳۸۷: ۸۶).

۵- مسائل اخلاقی در تشخیص، به کارگیری آزمون‌ها و نگهداری سوابق

تشخیص به یک معنی، تحلیل و تشریح مشکلات مراجع است و ممکن است شامل تشریح علل مشکلات مراجع نیز باشد و اینکه این مشکلات چگونه در طول زمان ایجاد شده است و یا در انتخاب روش درمانی مرجح کمک کند. اما مشکلات اخلاقی زمانی ایجاد می‌شود که تشخیص، اهداف درمانی را به طور کامل تسخیر کند و بر اساس آن در یکی از طبقه‌بندیهای تشخیصی قرار گیرد و بدون توجه به عوامل فرهنگی، فردی و محیطی به مراجع برچسب زده شود (انجمن مشاوره آمریکا، ۲۰۰۲). معمولاً ابزار تشخیص هم استفاده از انواع آزمون‌هاست که توجه به دستورالعمل اجرای آنها ضروری است. برخی از راهنماهایی که از نظر اخلاقی در انجام دادن تست اهمیت دارد عبارت است از:

۱. مراجعان باید در فرایند انتخاب آزمون دخالت داده شوند
۲. مراجع باید آگاه شود که آزمونها فقط ابزار هستند و پاسخگوی مشکلات نمی‌باشند
۳. مشاوران و درمانگران باید اهداف آزمون و محدودیت‌های آن را برای مراجع روشن کنند
۴. نتایج آزمون باید به صورت مفهومی به مراجع ارائه شود و نه به صورت نمره خام
۵. مشاور باید در تفسیر آزمون، فردی بیطرف باشد و از قضاوت بپرهیزد
۶. در انتخاب آزمون برای یک مراجع خاص، درمانگر باید به دقت، اعتبار و روایی آزمون را در نظر بگیرد
۷. مشاور باید صلاحیت‌های لازم را برای اجرا و تفسیر آزمون‌ها داشته باشد
۸. آزمون‌ها باید در همان شرایطی اجرا شوند که استانداردهای آن ایجاب می‌کند (احمدی، ۱۳۸۷: ۱۳۳)

اطلاعات مربوط به آزمون‌ها، مشاهدات و مصاحبه‌های ثبت شده جزء اسناد می‌باشد. یک روش خوب در خصوص نگهداری سوابق مراجعان این است که فقط اطلاعات عینی و رفتاری را ثبت نمایند و از ثبت اطلاعات ذهنی از قبیل ارزش‌ها و نگرش‌ها و از همه مهمتر تفسیر خودداری کنند. همچنین باید نسبت به

اثرات آسیب‌زنده هر نوع اطلاعاتی که ثبت می‌کنند، حساس باشند. برخی از مشاوران اطلاعات شخصی خاص و یادداشت‌های شخصی کدگذاری شده خود را در فایل‌های دفترشان نگه می‌دارند. اگر از ضبط صوتی و یا تصویری جلسه استفاده می‌کنند حتما باید مراجع را در جریان کار قرار داده و هدف از این کار را برای او توضیح دهند و اطمینان دهند که پس از رسیدن به اهداف مشاوره آنها را از بین خواهند برد (اوکان، ۱۳۸۴: ۴۰۲).

نتیجه‌گیری:

از آنجاکه علم اخلاق نیز یکی از ضروری‌ترین علوم برای انسان است، علمی که افزون بر بیان احکام ارزشی همه ابعاد زندگی فردی و اجتماعی، آگاهانه و مختارانه ما، راههای اتصاف به فضایل و بهره‌مندی از خوبیها و دفع زشتیها را نیز نشان می‌دهد. پس علم اخلاق از مهمترین و سرنوشت‌سازترین دانش‌هاست و بکارگیری اصول اخلاقی و متصف شدن به فضایل اخلاقی لازمه تصدی هر شغل و مقامی است مخصوصا اگر آن حرفه با انسان و زندگی وی ارتباط داشته باشد، برخورداری از اصول اخلاقی و تعهد به آنها از ضروریات است. در حرفه‌ای مثل مشاوره که مراجع تمام مسائل و مشکلات زندگی و اسرار، اعمال و رفتار خود را در حضور مشاور فاش می‌سازد، علاوه بر ویژگیهای شخصیتی و تجربه، مشاور باید از صلاحیت اخلاقی برخوردار باشد و به چالش‌ها و مسائل اخلاقی حرفه خود از قبیل آشنایی و رعایت حقوق مراجع، رازداری و ابعاد آن، چگونگی روابط دو یا چندگانه، تقدم نیازهای مراجع، مسائل فرهنگی در مشاوره، نحوه بکارگیری آزمونها و نگهداری سوابق، حق رضایت آگاهانه مراجع کاملا واقف بوده و رعایت اصول اخلاقی را سرلوحه کار خود قرار دهد تا ضمن احترام به انسانیت و حقوق مراجعان هیچ‌گونه آسیبی متوجه مراجع نشود.

اخلاق کاربردی زمینه ایجاد مسئولیت در مقابل مراجعان را فراهم می‌کند و از عملکرد غیراخلاقی آنها جلوگیری می‌نماید. مهمتر از همه اینکه زمینه رفتار حرفه‌ای را به وجود می‌آورد. عمل به این ضوابط مانند کنترل‌کننده‌ای است که رفتار متخصصان را در محیط حرفه‌ای کنترل می‌کند. اخلاق کاربردی در مشاوره به عنوان کاتالیزور (تسهیل‌گر) عمل می‌کند. تعهد اخلاقی مصونیت از بسیاری از آسیبهای حرفه‌ای برای مراجع و مشاور است پس لازم است هر مشاور نه تنها با اخلاق و اصول و ضوابط اخلاقی آشنا باشد، بلکه باید صاحب اخلاق انسانی یا اخلاق مبتنی بر فضیلت باشد تا جایگاه و شأن حرفه خود را حفظ نماید.

علیرغم پیشرفتهایی که در زمینه مشاوره و روان‌درمانی در ایران صورت گرفته است ولی هنوز موضوعات اخلاقی به عنوان ماده‌ای درسی در برنامه‌های تربیت مشاوران و روان‌درمانگران در دانشگاه وارد نشده است و هنوز انجمن‌های علمی مشاوره و روانشناسی در جهت رشد حرفه‌ای و اخلاقی مشاوران چندان فعال نشده‌اند و جای موضوعات اخلاقی بین مباحث رشته‌های مشاوره و روانشناسی بسیار کم‌رنگ است. از اینرو ضروری است معیارها و اصول اخلاقی در سمینارها، کنفرانس‌ها و کمیته‌های تخصصی مورد بحث و بررسی قرار گیرد و مشاوران با شرکت در چنین همایش‌ها و همچنین دوره‌های آموزشی و بازآموزی آگاهی از عملکرد اخلاقی مبتنی بر فرهنگ حاکم بر جامعه، میزان اثربخشی خود را افزایش دهند. امید است این مقاله توانسته باشد گام کوچکی در این راستا بردارد.

فهرست منابع

- احمدی، خدابخش (۱۳۸۷). مباحث اخلاقی در مشاوره و روان درمانی. تهران: نشر دانش.
- اوکان، باربارا. اف (۱۳۸۴). تکنیک های مصاحبه و مشاوره. ترجمه شهرام محمدخانی. تهران: طلوع دانش.
- پورشجاعی، عبدالرحیم (۱۳۸۳). بنیان های کاربردی در مشاوره. دزفول: انتشارات اهورا قلم.
- تامپسون، چارلز و لیندا ب، رودلف (۱۳۸۴). مشاوره با کودکان؛ ترجمه جواد طهوریان. تهران: انتشارات رشد.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶). غررا حکم و دررا کلم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹). وسایل الشیعه، جلد ۱۲، قم: موسسه آل بیت (ع).
- شریفی، احمد حسین (۱۳۹۱). آیین زندگی و اخلاق کاربردی، قم: دفتر نشر معارف.
- شفیع آبادی عبدالله (۱۳۸۹) راهنمایی و مشاوره شغلی و حرفه ای (مفاهیم و کاربردها)، چاپ دهم، تهران: انتشارات سمت.
- شفیع آبادی عبدالله (۱۳۹۰) مقدمات راهنمایی و مشاوره (مفاهیم و کاربردها)، چاپ پنجم، تهران: انتشارات رشد.
- فیض کاشانی، محسن، (بی تا)، المحجة البیضانی تهذیب الاحیاء. با تصحیح علی اکبر غفاری. قم، النشر الاسلامی.
- کری، جرالد (۱۳۹۰). نظریه و کاربردی مشاوره و روان درمانی، ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ ششم، تهران: انتشارات ارسباران.
- کریستیان، ترزاس. جورج، ریکی ال (۱۳۷۴). روانشناسی مشاوره، ترجمه رضا فلاحی و محسن حاجیلو. تهران: انتشارات رشد.
- کمپانی، فضل الله (۱۳۴۹). آیاتی از قرآن مجید و سخنان معصومین (ع)، تهران: نشر فروغی.
- گلدارد، کترین و گلدلرد دیوید (۱۳۸۹). مهارتهای عملی مشاوره (رویکردی یکپارچه)، ترجمه رقیه موسوی و مهسима پورشهریاری، تهران: انتشارات سمت.
- نوابی نژاد، شکوه (۱۳۸۷). اصول اخلاقی و ارزشهای فرهنگی در مشاوره، تهران: انتشارات مهدی رضایی.
- نهج البلاغه، نسخه صبحی صالح (۱۴۱۴). قم: دارالهجرة.

American Counseling Asociacion (2002). ACA. Ethics Retrived 2004 with. World Wide Web.

Corey, G. Corey, M. & Calanan, P., 2003, Issues and ethics in the helping professions (6th ed). Belmont, CA: Brooks Cole.

Helihiy, B., & Corey, G (1997). Boundary Issues in Counseling. Multiple roles and responsibilities. Alexandria, VA: American Counseling Association.

Stadler, H. 1990. Confidentiality. In B. Herlihy L. Golden (Eds). Ethical Standards casebook. Alexandria, VA: American Assiciation for Counseling and Development

